

Yazar: Dr. Ahmet Kerim Gültekin

Şavak: Dersim'in Alevi-Sünni Göçer Topluluğu

Yayın Tarihi: 5 Ekim 2025

Özet

Şavak aşireti, Dersim'in etno-kültürel mozaiği içinde hem tarihsel hem de sosyolojik açıdan özgün bir konuma sahiptir. Alevi ve Sünni kimliklerinin aynı topluluk bünyesinde bir arada varlık gösterdiği nadir örneklerden biri olan Şavak, göçebe ve yarı-göçebe hayvancılığa dayalı yaşam biçimini günümüze dek sürdürebilmiştir. "Şavak" adı, klasik aşiret tanımlarında olduğu gibi yalnızca hayalî bir soy bağından türeyen bir akrabalık topluluğunu ifade etmez; bunun ötesinde, farklı dilsel, dinsel ve kültürel aidiyetleri bir araya getiren göçebe bir kimliği kapsar. Tarihsel köken anlatılarında Şavaklı Aleviler, Horasan'dan geldiklerini vurgularken, Sünniler Oğuz-Türkmen soyuna dayandıklarını ileri sürmektedir. Bu farklı anlatımlara rağmen, ortak ekonomik pratikler ve kültürel sınırlar, bu topluluk içinde özgün bir yaşam tarzı aracılığıyla içsel bir bütünlük duygusunu pekiştirmiştir. Geleneksel olarak Tunceli ilinin Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde yoğunlaşan Şavaklılar, tarih boyunca Erzincan, Elazığ ve çevre illere kadar uzanan mevsimsel göç döngüsünü izlemiş; modern dönemde ise bu hareketlilik Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlere yönelik göçlerle devam etmiştir. Bu madde, Şavak aşiretini antropolojik ve tarihsel bir perspektiften ele alarak kimlik sınırlarının nasıl kurulduğunu, Alevi-Sünni birlikteliğinin toplumsal düzeyde nasıl işlediğini, göçebe kültürün nasıl dönüştüğünü ve Şavak'ın Dersim'in çok katmanlı kimlik evreni içinde nasıl bir yer tuttuğunu incelemektedir.

* Kıymetli hocam Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu'nun (1952 - 2025) aziz hatırasına. (Emekli Profesör, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Halkbilim Bölümü, Etnoloji Anabilim Dalı)

Giriş

Dersim'in karmaşık etno-kültürel ve dinsel yapısı içerisinde (burada sadece geçmişteki bir idari birim olarak değil, Raa Haqi kozmolojisiyle şekillenmiş tarihsel ve simgesel olarak genişlemiş kutsal bir coğrafya olarak anlaşılmalıdır-bkz. Gültekin 2024), Şavak aşireti nadir ve karmaşık bir kimlik örüntüsü olarak öne çıkmaktadır. Bölgedeki pek çok Kürt Alevi aşiretinin dinsel olarak homojen yapıda olması ve kalıtsal Ocak-talip sistemine bağlılığına karşılık, Şavak hem Alevi hem de Sünni grupları barındırmakta;

bu gruplar mezhepsel aidiyetten ziyade, ortak bir göçebe-pastoral yaşam biçimi etrafında birleşmektedir. Bu çift mezhepli yapı, etnik, dilsel ve dinsel sınırların gündelik pratikte nasıl kesiştiğini ve müzakere edildiğini anlamak açısından Şavak'ı istisnai bir örnek hâline getirmektedir.

Yerel söylemde “Şavak olmak”, göçer çobanlıkla özdeşleştirilir; bu hem ekonomik hem kültürel bir yaşam biçimi olarak tarihsel düzeyde topluluk kimliğinin temel belirleyicisi olmuştur. Bu yalnızca bir geçim biçimi değil, mevsimsel hareketliliği, mekânsal örgütlenmeyi ve toplumsal ilişkileri yapılandıran bir kimlik pratiğidir. Dolayısıyla “Şavak” terimi, dar anlamda soy temelli bir akrabalık kategorisinden çok, pastoral döngüyü paylaşan birey ve aileleri-soy, dil ya da mezhep fark etmeksizin-kapsayan daha geniş bir kültürel tanıımı ifade eder.

Şavak örneği, “aşiret”i esasen ortak soy ve endogamik evlilikle tanımlayan klasik antropolojik modelleri (Barth 2001; van Bruinessen 1991) sorgular. Bunun yerine, ekolojik ve ekonomik bir nişin paylaşımı etrafında şekillenen yaşam tarzı temelli bir aşiret kimliğine işaret eder. Şavak kimliğinin mezhepsel sınırların ötesine geçmesi, topluluk içinde-Anadolu’daki pek çok Alevi-Sünni ilişkisini ayırma veya çatışma belirlerken-bir iç dayanışma zemini oluşmasına olanak tanımıştır.

Coğrafi olarak Şavak yerleşimleri Tunceli’nin güney ilçelerinde-özellikle Çemişgezek ve Pertek’te-yoğunlaşır; bu yerleşim ağı komşu Erzincan ve Elazığ illerine kadar uzanır. Tarihsel olarak topluluk, yazları yüksek yaylalarda, kışları ise köy yerleşimlerinde geçirdikleri mevsimsel bir döngüyü sürdürmüştür; bu, Doğu Anadolu’nun pastoral kültüründe kök salmış bir örüntüdür. Modern dönemde bu döngü; devletin iskân politikaları, silahlı çatışmalar, kırsal nüfusun azalması ve neoliberal ekonomik dönüşümlerle kesintiye uğramış olsa da, pastoral geleneğin unsurları kültürel bir referans noktası olarak varlığını sürdürmektedir.

Siyasal ve simgesel düzeyde ise Şavak kimliği, Dersim’in genellikle nasıl tanımlandığına dair kategorileri de karmaşıktır. Bölge, Kürt Aleviliği’nin (Raa Haqi) güçlü bir kalesi ve görece homojen bir etno-dinsel profile sahip bir alan olarak tasavvur edilirken (Gültekin 2019, 2024), Şavak bu dil, din ve etnisitenin örtüşen hizalanmasını bozan melez bir oluşumu temsil eder. Alevi-Sünni geçişliliği içinde şekillenen Şavak, Dersim’in yüzyıllar boyunca geçirdiği ittifaklar, göçler ve kültürel alışverişlerle belirlenmiş çok katmanlı kültürel tarihini mikro düzeyde yansıtır.

Bu nedenle Şavak’ı anlamak, aşireti çoklu ve örtüşen çerçeveler içinde konumlayan bir yaklaşımı gerektirir:

Antropolojik – Akrabalık, ekonomi ve dinin doğrusal olmayan biçimlerde etkileşime

girdiği esnek bir aşiret kimliği oluşum örneği olarak,

Tarihsel – Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait politikaların, zorunlu göçlerin ve sosyo-politik çatışmaların topluluk yapısı ve geçim pratikleri üzerindeki etkilerini izleyerek,

Kültürel-dinsel – Alevi ve Sünni yaşam dünyalarının aynı aşiret kimliği içinde nasıl bir arada var olduğu ve pastoral pratiklerin nasıl ortak bir kültürel payda sunduğunu inceleyerek.

Bu kesişen boyutlar üzerinden yapılan çözümleme, yalnızca Şavak aşiretinin iç dinamiklerini değil, aynı zamanda Dersim’in din, etnisite ve yaşam tarzı sınırlarının sürekli müzakere edildiği kültürel mozağinde Şavak’ın oynadığı rolü de görünür kılmayı hedeflemektedir.

“Aşiret” Kavramı ve Şavak’ın Toplumsal-Organizasyonel Modeli

Ortadoğu’ya dair sosyal bilim literatüründe “aşiret” kavramı uzun süredir tanımsal bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu tartışma, yalnızca terminolojik değil, aynı zamanda kavramın kullanıldığı dilsel ve kültürel bağlamların farklılığıyla da ilgilidir. Türkçedeki “aşiret” ve “kabile” terimleri-her ikisi de Arapça kökenlidir-çoğunlukla hiyerarşik bir toplumsal-siyasal yapılanmayı ima eder ve birden fazla soy grubunu kapsayan büyük ölçekli birimler olarak düşünülür. Buna karşılık Anglo-Sakson antropolojisinde “tribe” (aşiret) terimi genellikle daha geniş bir anlamda kullanılır ve çoğunlukla Türkçedeki “aşiret” kavramına tekabül ederken, “clan” (klan) ise alt-aşiret birimleri olan taife, tire, hoz, bavik, mal gibi grupları karşılamak üzere kullanılır (Aydın ve Emiroğlu 2003, 77-78). Bu terminolojik farklar yalnızca sözcük düzeyinde değildir; soy, akrabalık ve siyasal örgütlenmenin farklı kültürel ve akademik geleneklerde nasıl kavramsallaştırıldığını da yansıtır.

Kürt toplumları üzerine çalışan önde gelen antropologlar, bu noktada kültüre özgü kavramsallaştırmalara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamışlardır. Martin van Bruinessen (1991, 71-86), Arap toplumlarına özgü katı hiyerarşik modellerin (aşiret > klan > soy hattı > alt-soy > hane gibi) Kürt sosyal örgütlenmesinin yaşanan gerçekliklerine dar bir “kılıf” giydirmek anlamına gelebileceğini belirtir. Bunun yerine hoz, bavik ve mal gibi Kürtçe kavramlar, aşiret yapılarının ilişkisel dinamiklerini ve durumsal esnekliğini daha doğru yansıtır. Edmund Leach’in (2001, 34-35) Irak’taki Revanduz Kürtleri arasında yaptığı çalışmalarda taife temel alt-aşiret birimi olarak tanımlanırken, bu yapı tirelere bölünmektedir. Fredrik Barth (2001, 46-49) ise Güney Kürdistan’daki araştırmasında tireyi temel siyasal birim olarak kabul eder ve bunun daha da küçük xel’lere, ardından hanelere ayrıldığını belirtir. Ancak Bruinessen’in de belirttiği gibi, bu modeller bile yerel çeşitlilikleri ve aşiretler arası siyasal ittifakların değişkenliğini

yeterince yansıtamayabilir (Bruinessen 1991, 84-86).

Dersim örneğinde ise aşiret örgütlenmesi tarihsel olarak Raa Haqi Aleviliği'ne özgü Ocak-talip sistemiyle iç içe geçmiş bir yapıdır. Bu sistemde kutsal soylardan gelen ocakzade topluluklar, talip aşiretleri üzerinde kalıtsal bir dinî otoriteye sahiptir (Gültekin 2019). Bu yapı, soya ve ittifaka dayalı segmenter aşiret yapılanmasıyla kimi zaman örtüşür, kimi zaman onunla kesişir. Kürt aşiretleri üzerine yapılan etnografik gözlemlerde genel olarak şöyle bir yapı izlenmektedir: geniş aile < hane < mal < babik < aşiret (Özer 1992, 504; Yalçın-Heckmann 2002). Burada "mal" bir ya da birkaç haneyi kapsayan konut ve ekonomik birimdir; bazen bir soy segmentine karşılık gelir. "Babik" ise ortak soy, ritüel yükümlülük ya da siyasal ittifaka dayalı hane gruplarının oluşturduğu değişken bir birliktir. Aşiret ise, birden fazla babik biriminin bir araya geldiği, ağa, şeyh ya da kutsal bir soyun önderliğinde bir üst ittifak yapısıdır (Gültekin 2013a). Şavak aşireti bu genel modele hem uyar hem de ondan ayrılır. Bir yandan, Şavak hem yerel halk arasında hem de akademik literatürde bir "aşiret" olarak tanınmakta; iç yapısında akrabalığa dayalı segmentler ve ortak köken anlatıları bulunmaktadır. Öte yandan, üyelik kriterleri yalnızca soy bağına dayalı değildir; göçebe veya yarı-göçebe koyun yetiştiriciliği yapan birey ve aileleri de kapsamaktadır. Bu pastoral yaşam biçimi, dilsel ve dinsel farklılıkları aşabilen birleştirici bir ilke işlevi görerek, soy temelli modellere kıyasla daha esnek bir yaşam tarzı temelli aşiret kimliği yaratmaktadır. Şavak'ın toplumsal örgütlenme modelindeki bu esneklik, Alevi ve Sünni kesimleri aynı aşiret kimliği içinde barındırabilme yetisinde de kendini gösterir. Günlük pratiklerde Alevi ve Sünni Şavaklar, soyadları, ritüel uygulamalar ya da köken anlatıları aracılığıyla birbirlerinden ayrılabilir; ancak otlak hakları üzerine müzakere, yaylak kiralama ya da hayvansal ürünlerin pazarlanması gibi ekonomik ve siyasal bağlamlarda "Şavak" kimliği etrafında birlikte hareket ederler. Bu ikili yapı-mezhepsel ayrışma ile durumsal birlikteliğin iç içeliği-klasik aşiret tipolojilerini karmaşılaştırır ve Doğu Anadolu'nun pastoral topluluklarında soy, geçim biçimi ve kimlik arasındaki ilişkileri kavrayabilmek için çok katmanlı bir analitik çerçevenin gerekliliğini ortaya koyar. **Dersim'in Kültürel ve Tarihsel Bağlamı**

1935'ten bu yana resmî olarak Tunceli adıyla anılan Dersim, Anadolu'nun kültürel coğrafyasında hem etno-dinsel bileşimi hem de Kürt Alevi kimlik siyasetindeki simgesel ağırlığıyla özgün bir yer tutmaktadır. Bölge nüfusunun çoğunluğunu, Kirmancki (Zazaca) ya da Kurmanci (Kürtçe) lehçelerini konuşan Alevi Kürtler oluşturmaktadır. Bu topluluklar tarihsel olarak, Raa Haqi inancına özgü kalıtsal Ocak-talip sistemi çerçevesinde örgütlenmiş aşiret yapıları içinde varlık göstermiştir (Gültekin 2019). Bu dinsel hiyerarşide kutsal soylar (ocakzade), talip aşiretleri üzerinde manevî otoriteye sahiptir ve hem ritüel yaşamı hem de topluluk içi uyumsuzlukların çözümünü düzenlemektedir. Bu yapı, mürşid-pir-rayber üçlüsüyle tanımlanan bir dinî

hiyerarşiye dayanır; en altta yer alan talipler, her yıl kendi pirleri tarafından ritüelleşmiş bir mevsimsel döngü içinde ziyaret edilir (Gültekin 2010, 125-135; Gültekin 2019). Modern öncesi dönemde bu yapı, yüksek dağlık coğrafyanın devlet denetimini sınırlayan etkisiyle pekişen yüksek dereceli siyasî özerklikle birlikte var olmuştur ve bölgedeki segmenter aşiret yapılanmasının devamlılığını sağlamıştır. Yüzyıllar boyunca bu özerklik, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde farklı askerî müdahalelerle kesintiye uğramış; 1937-38’de yerel halkın “Tertele” olarak andığı büyük yıkımda doruk noktasına ulaşmıştır. Bu devlet operasyonları; toplu katliamlar, zorunlu sürgünler ve aşiret otoritelerinin dağıtılmasıyla sonuçlanmıştır (Gezik ve Gültekin 2019). Bu travmatik tarihsel deneyim, Dersim halkının kolektif belleğinde derin izler bırakmış; hem yerel tarih anlatılarını hem de güncel kimlik söylemlerini biçimlendirmiştir (Deniz 2020; Kieser 2000).

Bugün “Dersimli olmak” yalnızca coğrafi bir aidiyet değil; dinî, dilsel ve tarihsel unsurları iç içe geçiren kültürel-siyasal bir kimlik biçimi olarak öne çıkmaktadır. Dersim, Kürt Aleviler tarafından inanç, hafıza ve mekânın ayrılmaz biçimde iç içe geçtiği kutsal bir yurt olarak tahayyül edilmektedir (Gültekin 2024; Gültekin 2021). Bu kutsallaştırılmış coğrafya, Tunceli’nin idarî sınırlarının çok ötesine taşmakta; Erzincan, Bingöl, Elazığ, Malatya, Maraş, Muş ve Sivas gibi illerdeki Kürt Alevi toplulukları ile Batı Avrupa’daki (özellikle Almanya’daki) geniş bir diasporayı da kapsayacak biçimde genişlemektedir. Ancak bu ortak kültürel çerçeve tarih boyunca içsel çeşitliliğe sahip olmuştur. Baskın Alevi Kürt nüfusun yanı sıra Dersim, uzun süredir Sünni Kürtler ve Türkler ile Ermeni Hristiyan nüfusun kalıntılarına da ev sahipliği yapmaktadır. Bu “içerideki ötekiler”, tarihsel olarak farklı dinî ve kültürel kimliklerini korurken; Alevi çoğunlukla karmaşık bir birlikte yaşama, karşılıklı alışveriş ve zaman zaman çatışma ilişkisi içinde olmuşlardır (Gültekin 2010, 2013b).

Günümüz siyasal söyleminde Kürtlük ve Alevilik, Türkiye Cumhuriyeti’nin homojenleştirici vatandaşlık modeline karşı öne çıkan iki temel kimlik hareketi olarak konumlanmaktadır (Aydın ve Emiroğlu 2003; van Bruinessen 1991). Bu mücadeleli zeminde Şavak aşireti-hem Alevi hem Sünni kesimleriyle birlikte-Dersim’in çoğulcu yapısının bir mikrokozmosunu temsil etmektedir. Etnik ve dinsel homojenlik varsayımlarını sorgulayan bu yapı, bölgedeki geçim, inanç ve kimlik kesişimlerini anlamak için özgün bir bakış açısı sunmaktadır.

Yerleşim Alanları ve Demografik Profil

Şavak aşiretinin yerleşim coğrafyası, hem göçebe hayvancılığa dayalı mevsimsel döngünün ekolojik mantığını hem de Dersim’in güneyine özgü karmaşık etno-dinsel topoğrafyayı yansıtmaktadır. Tarihsel olarak Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde

yoğunlaşan Şavak toplulukları, kış aylarında kullandıkları köy yerleşimlerini (kışlak) yaz aylarında yaylalara (yaylak) çıkmak için bir üs olarak sürdürmüşlerdir. Sözlü anlatılar ve etnografik gözlemler, Şavak yerleşiminin Mazgirt ve Hozat ilçelerinde de belirli cepler oluşturduğunu, ayrıca Erzincan ve Elazığ gibi komşu illerde de varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Mevsimsel göç hareketleri zaman zaman Diyarbakır, Urfa ve Bingöl'e kadar uzanabilmektedir (Kutlu 1987, 49-50; Gültekin 2013b).

Bu ilçelerdeki Alevi ve Sünni nüfus dağılımı dengeli değildir, ancak belirli bir örüntü izlemektedir: Çemişgezek'te, aralarında Şavaklıların önemli bir bölümünün de bulunduğu Sünniler ilçe merkezi ile güney köylerinde çoğunluğu oluştururken, Aleviler ise kuzeydoğunun dağlık alanlarına dağılmış durumdadır; bu bölgede Kırmancı konuşulmakta ve merkez Dersim'deki Alevi kültürel dokuyla güçlü bağlar sürdürülmektedir. Pertek'te genel nüfus içinde Aleviler baskındır; ancak batı, güney ve doğu sınırlarında Sünniler kümelenmiş olup bu alanlarda mezheplerarası birlikte yaşam, özellikle hayvancılığa dayalı ortak ekonomik etkinlikler aracılığıyla sürmektedir (Gültekin 2010, 125-135). Mazgirt'te Alevi egemenliği yalnızca Akpazar çevresindeki küçük Sünni ceplerle hafifçe kesintiye uğramaktadır; Hozat'ta ise Sünni varlığı yok denecek kadar azdır ve esasen yalnızca İnciga (Altınçevre) köyüyle sınırlıdır.

Bu mekânsal dağınıklığa rağmen, Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt gibi ilçe merkezleri, tarihsel olarak Şavak göçerleri için ticari ve siyasal merkez işlevi görmüş; hayvancılığa dayalı ekonomik döngüyü sürdüren değişim ve ticaret ağlarının düğüm noktaları olmuştur. Günümüzde ise bu yerel coğrafya, kırsal nüfusun azalması, devletin iskân politikaları ve işgücü göçüyle köklü biçimde değişmiştir: Neoliberal tarım politikalarının gerilemesi ve on yıllarca süren silahlı çatışma ortamı, birçok Şavak hane halkını Ankara, İstanbul ve Mersin gibi büyük kentlerde kalıcı ya da yarı-kalıcı yerleşime zorlamıştır. Buna rağmen, bu aileler köyleriyle ve mevsimsel otlaklarla bağlarını büyük ölçüde korumaktadır. Kırsaldan beslenen ancak kentleşme ile yayılmış bu mekânsal dağılma biçimi, Dersim'in demografik tarihinde gözlenen daha geniş eğilimleri yansıtmaktadır. Ancak Şavak örneğinde, bu göçlere rağmen göçer hareketliliğin kalıcı kimlik üretimindeki merkezi rolü devam etmektedir.

Tarihsel Kökenler ve Menşel Anlatıları

Şavak aşiretinin erken tarihine dair güvenilir yazılı kaynaklar bulunmamaktadır; bu nedenle tarihsel yeniden inşalar büyük ölçüde, grubun içindeki mezhepsel çeşitliliğin biçimlendirdiği sözlü anlatılara dayanmaktadır. Bu anlatılar mezhepsel hatlar boyunca ikiye ayrılır: Alevi çoğunluk arasında Şavak'ın kökeni Horasan'a dayandırılır. Horasan, Anadolu Aleviliği teolojisinde kutsal soyların (ocakzade) Orta Asya ve İran'dan Anadolu'ya gerçekleştirdiği manevî göçün merkezî simgesel noktasıdır. Bu anlatı,

Şavak Alevilerini, Raa Haqi inanç sisteminin daha geniş mitik-tarihsel çerçevesiyle sembolik olarak hizalar; zira Horasan burada, Peygamber ailesinin ezoterik mirasçılarının kutsal çıkış noktasıdır.

Buna karşılık, Sünni Şavaklar atalarını Oğuz boy birliğine mensup olarak tanımlar; kendilerini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmiş eski Türkmen göçmenleri olarak görürler. Dinî-simgesel içeriği bakımından bu anlatılar keskin biçimde farklılık gösterse de, her ikisi de göçer geçmişi vurgular ve pastoral hareketliliği ortak kimliğin temel göstergesi olarak kabul eder. Her iki anlatıya göre de “Şavak olmak”, yarı-yerleşik ve mevsimsel hareketliliğe dayalı göçebe hayvancılık yaşam tarzıyla eşdeğerdir. Bu geçim biçimi tarihsel olarak, Çemişgezek ve Pertek'teki alçak rakımlı kışlaklarla Dersim ve ötesindeki yaylalar arasında gerçekleşen mevsimsel hareketliliği içermektedir.

Bu göçer-çobanlık kimliği günümüzde de yerel algıda canlılığını sürdürmektedir. Şavak adı, bir soy grubunu belirtmenin ötesinde, bir yaşam tarzını tanımlar. Kökenlere dair tartışmalar, Şavak yerleşimlerinin haritalanmasına da yansımaktadır: Kutlu'nun (1987, 49-50) önemli etnografik çalışması, Çemişgezek ve Pertek'te yaygın bir Şavak köyüne işaret ederken, günümüzdeki Şavak derneklerinin sunduğu listelerde daha sınırlı sayıda çekirdek yerleşim gösterilmektedir. Bu durum, göçler ve sosyo-ekonomik değişimlerle birlikte yerleşim coğrafyasında bir daralma yaşandığını göstermektedir (Gültekin 2013b).

Geçmiş onyıllarda bazı Şavak aileleri, Dersim ile Diyarbakır, Urfa, Bingöl ve Elazığ'ı birbirine bağlayan bölge-aşırı göçer döngüler kurmuş, böylece esnek ve genişleyen bir mekânsal ayak izi oluşturmuştur. Bu pastoral hareketlilik, hem Alevi hem de Sünni tarihsel anlatılara içkin olup, Şavak kimliğinin birleştirici dokusunu oluşturmaktadır. Mezhepsel köken mitleri arasındaki simgesel ayrımları aşan bu yaşam tarzı, Şavaklık deneyimini yalnızca tarihsel bir temele değil, aynı zamanda ortak bir ekonomik ekolojiye ve kültürel sermayeye dayandırır. Sonuç olarak, soy temelli tekil bir anlatıya değil, göçebe hayvancılığa dayalı müşterek geçim ve kültür evrenine yaslanan; tarihsel olarak köklü, ancak sürekli yeniden yorumlanan kolektif bir aidiyet duygusu ortaya çıkar.

Alevi-Sünni Bir Arada Yaşayışı ve Kimlik Dinamikleri

Şavak aşireti içinde Alevi ve Sünni kesimlerin bir arada varlığı, onu Dersim'deki diğer aşiret yapılarından ayıran özgün bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Zira bölgede dinî aidiyet genellikle aşiret sınırlarıyla örtüşürken, Şavaklarda bu iki topluluk mezhepsel farklılıklarını koruyarak aynı göçer hayvancılığa dayalı kültürel mekânı paylaşmaktadır. Alevi ve Sünniler, farklı ritüel repertuarlar, dinî otorite yapıları ve tarih anlatılarıyla mezhepsel kimliklerini açıkça ifade etseler de, aynı ekonomik düzeneğin içinde birlikte

yaşamaktadırlar. Dolayısıyla dinî farklılık, kimlik tanımlamasında merkezi bir unsur olsa da, ortak bir “Şavaklık” bilincini ortadan kaldırmamaktadır.

Bu ikilik, gündelik yaşamda karmaşık biçimlerde tezahür eder: İçsel olarak Alevi ve Sünniler; soy bağları, aile adları ve inanç sistemlerine göre birbirlerinden ayrılır-Aleviler Ocak-talip hiyerarşisine dayalı Raa Haqi geleneğini izlerken, Sünniler cami merkezli bir dinî yapıya bağlıdır. Ancak dışarıya karşı, yani “yabancılar” karşısında, tek bir sosyal bütünlük olarak hareket ederler. Bu durumsal birliktelik en çok ekonomik alanda belirgindir. Örneğin, devletten yayla kiralamak gibi yüksek maliyetli süreçlerde, aşiret üyeleri mezhepsel ayrımları aşarak birlikte hareket etmek zorundadır; çünkü hiçbir hane tek başına bu yükü taşıyamaz (Gültekin 2010, 163-172). Bu türden pragmatik işbirlikleri, mezhepsel ayrımların varlığını sürdürmesine rağmen aşiret çerçevesini pekiştiren ortak pratikler, normlar ve anlatılar üretmektedir.

Önemli bir nokta, bu mezhepsel farklılıkların tarihsel olarak çatışmaya dönüşmemiş olmasıdır. Anlaşmazlıklar genellikle ekonomik ya da siyasî konular etrafında gelişmiş ve çoğu zaman ortak Şavak kimliğinin tanınması temelinde çözümlenmiştir. Dersim’in diğer yerel topluluklarının bakış açısından bu yapı sıra dışıdır: Bölgede kendisini açıkça “aşiret” olarak tanımlayan başka bir Sünni grup yoktur ve Alevi-Sünni etkileşimlerinin ortak bir göçer yaşam tarzı temelinde bu denli iç içe geçtiği başka örnek de bulunmamaktadır. Bu anlamda Şavak, pratikte nadiren gerçekleşen bir imkânı-mezhepler arası dayanışmayı ortak geçim ve kültürel ekoloji temelinde sürdürme imkânını-mikro düzeyde temsil etmektedir. Bu örnek, Dersim’de kimlik sınırlarının hem keskin hem de stratejik olarak geçirgen olabileceğini göstermektedir.

Dil ve Kültürel Kodlar

Dil, Şavak kimliğinin tanımlanmasında ve aktarılmasında merkezi bir rol oynamakta; hem içeride aidiyetin bir işareti hem de dışarıda bölgesel algıların bir sembolü olarak işlev görmektedir. Alevi ve Sünni Şavaklar, “Şavakça” olarak adlandırılan yerel bir Kurmanci lehçesini konuşurlar. Bu lehçe, diğer Kurmanci ağızlarıyla karşılıklı anlaşılabilirlik taşısa da, göçer yaşam koşulları ve Türkçe ile uzun süreli temas nedeniyle kendine özgü fonolojik ve sözcüksel özellikler taşımaktadır.

Topluluk içinde Şavakça, gündelik iletişim, sözlü anlatı geleneği ve göçer bilgi aktarımının temel aracıdır; bu da mezhepsel farklılıklar ötesinde aşiret içi dayanışmayı güçlendiren bir işlev görür. Ancak Dersim’in daha geniş sosyo-politik bağlamında, Şavakların dilsel kimliği farklı şekillerde yorumlanmıştır. 1970’lerden itibaren, bazı Sünni kesimlerdeki Türkçü söylemlerin etkisiyle Şavakça bazen “köy dili” olarak yeniden çerçevelenmiş, hatta Türkçeliğin özgün bir kalıntısı olarak tanımlanmıştır-bu iddialar, lehçenin açıkça Kürtçeye ait yapısal özellikler taşımasına rağmen, Kürtçü

söylemlere karşı bir ideolojik strateji olarak öne sürülmüştür (Gültekin 2010, 163-172).

Bu yeniden tanımlama çabaları, dilin kimlik siyasetindeki siyasal ağırlığını ortaya koyar ve dilsel pratiklerin farklı etno-politik iddiaları desteklemek üzere nasıl ideolojik olarak kırılabilirdiğini gösterir. Öte yandan, Şavakçanın günlük kullanımda sürmesi, mezhepsel sınırları aşan ortak aşiret kimliğini pekiştirir. Alevi ve Sünni bireylerin farklı kutsal diller ve ritüel pratiklere sahip olmalarına rağmen aynı lehçeyi konuşmaları, “Şavaklılık” algısını yaşanan kültürel deneyim düzeyinde sabitler.

Dışarıdan bakıldığında “Şavak” genellikle Yörük, Koçer veya Türkmen gibi etiketlerle özdeşleştirilir. Bu, bölgede yarı-göçer hayvancılıkla uğraşan toplulukların gerçek dilsel veya soyağacı temellerine bakılmaksızın Türkmen kimliğiyle ilişkilendirilme eğilimini yansıtır. Bu tür bir örtüşme, Sünni Şavaklar tarafından kendi köken anlatılarıyla uyumlu bulunduğu ölçüde kabullenilirken, Alevi üyeler açısından daha muğlak bir anlam taşır; çünkü onlar hem aşiret birliğini vurgulamak hem de kendilerine özgü dinî ve kültürel kimlikleri korumak arasında bir denge kurmak durumundadır.

Tüm bu bağlamlarda, dil hem esnek hem de etkili bir sınır çizgisi işlevi görür; aşiret içi dayanışmayı ifade etmenin yanı sıra, Şavak kimliğinin Dersim ve ötesindeki daha geniş kimlik söylemleriyle ilişkisini de şekillendirir.

Göçebe Hayvancılık ve Ekonomik Yaşam

Göçebe hayvancılık, Şavak kimliğinin ekonomik omurgasını oluşturmakta; tarih boyunca mekânsal örgütlenmeyi, mevsimsel hareketliliği ve topluluk içi dayanışmayı belirleyen temel unsur olmuştur. Aşiretin geçim biçimi esasen mevsimsel küçükbaş hayvancılığa dayanmaktadır: yaz ayları, çoğunlukla devlet kurumları veya yerel araçlar aracılığıyla -ve sıklıkla kolektif olarak- kiralanan yaylalarda geçirilmekte; kış aylarında ise Çemişgezek ve Pertek'teki köy yerleşimlerinde kalınmaktadır.

Tarım ise yalnızca ikincil düzeyde bir işleve sahiptir; yem temini ve temel gıda ihtiyacına yönelik olarak sürdürülmektedir. Pazar için üretim ise esas olarak süt, peynir ve et gibi hayvansal ürünlere odaklanmaktadır. Yayla hakkı elde etmek ve kira bedellerini müzakere etmek gibi süreçlerde kolektif örgütlenme, Alevi-Sünni sınırlarını aşan bir işbirliğini gerekli kılmaktadır (Gültekin 2010, 163-172).

1990'larda yaşanan silahlı çatışmalar, neoliberal tarım politikaları ve devlet güdümlü iskân uygulamaları, göçebe yaşamın ölçeğini ciddi biçimde azaltmış olsa da, pastoralizm bugün hâlâ güçlü bir kültürel kimlik işareti olarak varlığını sürdürmektedir. Kentlere göç eden Şavaklılar bile çoğu zaman bu kimlikle sembolik ya da fiilî bağlarını korumakta, hayvancılıkla ilişkilerini tümüyle koparmamaktadır. Bu durum, sosyo-

ekonomik koşullar değişse bile, hareketlilik, hayvancılık ekonomisi ve mevsimsel ritimlerin Şavak kültürel sınırlarının korunmasındaki merkezi rolünü göstermektedir.

Modernleşme, Göç ve Dönüşüm

20. ve 21. yüzyılın başları, Şavak aşiretinin toplumsal ve ekonomik dokusunda köklü değişimlere yol açmıştır. Devlet eliyle yürütülen modernleşme politikaları-yol, elektrik, eğitim gibi altyapı çalışmaları-ile 1990'larda yaşanan çatışmalar ve zorunlu göç süreçleri, geleneksel pastoral döngüyü büyük ölçüde çözmüş, kırsal nüfusun hızla azalmasına neden olmuştur.

Birçok Şavak hanesi, Ankara, İstanbul ve Mersin gibi büyük kentlere ya da ilçe merkezlerine kalıcı ya da yarı-kalıcı biçimde göç etmiş; ücretli işlerde çalışma arayışına girmiştir. Bu göç, hane ekonomilerini dönüştürmüş, geçim biçimlerini çeşitlendirmiş ve genç kuşakları kent yaşamıyla tanıştırmakla pastoral bilgi ve pratiklerin kuşaklar arası aktarımını zora sokmuştur.

Ancak birçok kırsal Dersim topluluğunda olduğu gibi, kentsel diasporadaki Şavaklılar da ata topraklarıyla olan duygusal bağlarını güçlü biçimde korumakta; yaz aylarında otlatma dönemi ya da kolektif ritüeller vesilesiyle köylerine dönmektedirler. Bu anlamda, göç Şavak kimliğini ortadan kaldırmamış; aksine onu yeniden yapılandırarak, kırsal merkezle bağlantılı dağınık kentsel toplulukları kapsayan "yer-aşırı" bir toplumsal alan üretmiştir (Gültekin 2013b).

Sonuç

Şavak aşireti, Dersim'in kültürel ve tarihsel manzarasında özgün bir yer işgal etmekte; ortak bir göçer hayvancılık geleneği içinde şekillenen nadir bir Alevi-Sünni birlikte yaşam örneği sunmaktadır. Aşiret kimliği, katı bir soy silsilesinden ziyade, mevsimsel hayvancılığa dayalı ekonomik ve kültürel ekolojiye dayanmakta; bu yaşam tarzı tarihsel olarak mezhepsel sınırların ötesinde birleştirici bir rol oynamıştır.

Mezhepsel aidiyetler, içsel ayrımı belirleyen unsurlar olarak önemini korusa da, bu farklılıklar kalıcı çatışmalara dönüşmemiş; tersine, yayla kiralama ve yönetimi gibi alanlarda süregelen ekonomik işbirlikleri, ortak bir Şavaklık bilincini pekiştirmiştir. Modernleşme, göç ve devlet müdahaleleri, aşiret yaşamının maddi koşullarını dönüştürmüş; topluluğu coğrafi olarak dağıtmış ve geçim yollarını çeşitlendirmiştir. Ancak buna rağmen, pastoralizmin simgesel ve birçok durumda fiilî merkeziyeti varlığını sürdürmektedir.

Bu yönüyle Şavak örneği, günümüz Dersim'inde aşiret kimliklerinin uyarlanabilirliğini gösterir: siyasal, ekonomik ve demografik koşullar değişse dahi, kültürel bütünlük ve

topluluk bilinci yaşamaya devam edebilmektedir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Aksoy, Bilal. 1985. Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli: Tunç Çağından Cumhuriyete Dek. Ankara: Yorum Yayıncılık.

Aksoy, Gürdal. 2006. Dersim Alevi Kürt Mitolojisi: Raa Haq'da Dinsel Figürler. İstanbul: Komal Yayınları.

Aslan, Şükrü, ve Songül Aydın, Zeliha Hepkon. 2013. Dersim'i Parantezden Çıkarmak: Dersim Sempozyumu'nun Ardından. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aslan, Şükrü, der. 2010. Herkesin Bildiği Sır: Dersim. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, Suavi, ve Kudret Emiroğlu. 2003. Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Barth, Fredrik. 2001. Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri. Çev. Serap Rûken Şengül, Hişyar Özsoy. İstanbul: Avesta Yayınları.

Beşikçi, İsmail. 1992. Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti. Ankara: Yurt Yayınları.

Bruinessen, Martin van. 1991. Ağa, Şeyh ve Devlet. Ankara: Öz-Ge Yayınları.

Bruinessen, Martin van. 2004. Türklük, Kürtlük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulut, Faik. 2013. Dersim Raporları. İstanbul: Evrensel Basım Yayım.

Çakmak, Hüseyin. 2013. Dersim Aleviliği: Raa Haqi. Ankara: Kalan Yayınları.

Danık, Ertuğrul. 2006. Öteki Tanrılar: Alevi ve Bektaşî Mitolojisi. Ankara: İmge Kitabevi.

Deniz, Dilşa. 2012. Yol/Re: Dersim İnanç Sembolizmi – Antropolojik Bir Yaklaşım. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eickelman, Dale F. 1989. The Middle East: An Anthropological Approach. New Jersey: Prentice Hall.

Gezik, Erdal. 2004. Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler. Ankara: Kalan Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2010. Tunceli’de Sünni Olmak: Ulusal ve Yerel Kimlik Ögelerinin Tunceli Pertek’te Etnolojik Tetkiki. İstanbul: Berfin Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2013a. Kırsal Dönüşümün Ekonomi-Politiği Üzerine Etnografik Bir Değerlendirme: Beğendik/Bêdar (Siirt-Pervari) Örneği. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Etnoloji Anabilim Dalı.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2013b. “Kültürel Kimliklerin Çeşitliliği Bağlamında Özgün Bir Örnek: Şavak Aşireti.” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi 26: 129-156.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2018. “Neo-Liberalizm ve Köylülük Bağlamında Kırsal Dönüşümün Antropolojisi.” Bilim ve Gelecek 167: 75-81.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2019. “Kurdish Alevism: Creating New Ways of Practising the Religion.” Working Paper Series of the HCAS ‘Multiple Secularities – Beyond the West, Beyond Modernities’ 18. Leipzig: Leipzig University.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2019a. “Şavak – A Tribe among Ethno-Cultural Boundaries of Dersim.” In Kurdish Alevi and the Case of Dersim: Historical and Contemporary Insights, edited by Erdal Gezik and Ahmet Kerim Gültekin, 99-117. Lanham: Lexington Books.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2021. “Dersim as a Sacred Land: Contemporary Kurdish Alevi Ethno-Politics and Environmental Struggle.” İçinde Ecological Solidarity and the Kurdish Freedom Movement: Thought, Practice, Challenges, and Opportunities, ed. Stephen E. Hunt, 225-243. Lanham: Lexington Books.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2024. “Kutsal Toprak Dersim: Raa Haqi Mitolojisi, Jiare (Ziyaret) Ritüelleri ve Dersim Aleviliğinde Dinin Bireysel Boyutu.” İçinde Dersim/Tunceli’nin Yüzyılı (1900-2000), der. Mesut Özcan, 513-526. Tunceli: Oroji Yayınları.

Haviland, William A. 2002. Kültürel Antropoloji. Çev. Hüsamettin İnanç, Seda Çiftçi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kudat, Ayşe. 2004. Kirvelik: Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kutlu, M. M. 1987. Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık. Ankara: Sevinç Matbaası.

Leach, Edmund R. 2001. Rewanduz Kürtleri: Toplumsal ve İktisadi Örgütlenme. Çev. Sinan Birwan, Hişyar Özsoy, Serap Rûken Şengül. İstanbul: Aram Yayınları.

Özer, Ahmet. 1990. Güneydoğu Anadolu ve GAP Gerçeği. Ankara: Damar Yayıncılık.

Strohmeier, Martin, ve Lale Yalçın-Heckmann. 2013. Kürtler: Tarih, Siyaset, Kültür. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuna, Ş. Gürçağ, ve Gözde Orhan, der. 2013. Dört Dağa Sığmayan Kent: Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar. İstanbul: Patika Kitap.

Yalçın-Heckmann, Lale. 2002. Kürtler’de Aşiret ve Akrabalık İlişkileri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Web Citation. 2018. <http://www.webcitation.org/6EZyTllq> (erişim 15 Ocak 2018).

Pertek Bermazlı Aşireti. 2018. <http://pertekbermazliasireti.wordpress.com/about/> (erişim 15 Ocak 2018).